

Rozdział 4

Metodyka wielopoziomowych badań empirycznych nad efektywnością sieci i godzeniem sprzeczności w zakresie współpracy i konkurencji

4.1. Uzasadnienie podjęcia badań i cele badań

Podstawową przesłanką do podjęcia przedstawionego tematu badań naukowych była luka badawcza dotycząca pomiaru efektywności sieci międzyorganizacyjnych, a także zjawisk współpracy i konkurencji jako determinant efektywności.

Problematyka zarządzania w sektorze publicznym zyskuje na znaczeniu w dobie coraz większych oczekiwań społeczeństwa w zakresie działań państwa zabezpieczających interes publiczny, a także nacisku na efektywne wykorzystanie funduszy publicznych. Można zauważyć rosnące zainteresowanie kwestiami zarządzania w sektorze publicznym zarówno po stronie badaczy, jak i praktyków. Wydaje się, że osiągnięto konsensus w zakresie określenia możliwości zarządzania organizacjami publicznymi, konieczne natomiast jest zbudowanie wiedzy uwzględniającej specyfikę sektora publicznego. Zagadnieniem, które wzbudza coraz większe zainteresowanie, jest współpraca organizacji, przyjmująca formę sieci międzyorganizacyjnych. Obecnie sieci są paradygmatem badawczym, który został relatywnie słabo rozpoznany w kontekście działania organizacji publicznych.

Jak zostało wykazane w rozdziale drugim, wiedza w zakresie efektywności sieci międzyorganizacyjnych jest wciąż niewystarczająca. Efektywność zbiorowych działań organizacji jest zazwyczaj operacjonalizowana w badaniach jako zmienna na poziomie organizacji, rzadziej na poziomie całej sieci czy społeczności. Z kolei determinanty efektywności zwykle są operacjonalizowane na poziomie sieci. Takie podejście umniejsza nasze rozumienie charakterystyk i wyników funkcjonowania sieci, które składają się zarówno z organizacji je tworzących, jak i jednostek wchodzących w skład tych organizacji, a których wyniki widoczne są dla różnych interesariuszy.

Zagadnienia związane z pomiarem efektywności sieci międzyorganizacyjnych są coraz częściej przedmiotem zainteresowania badaczy. Wskazuje się na wiele potencjalnych kierunków badań w tym zakresie. Opierając się na zaprezentowanym w rozdziale drugim przeglądzie literatury, można stwierdzić, że przydatna byłaby empiryczna weryfikacja zestawu miar pozwalających na określenie efektywności sieci na różnych poziomach analizy, a także weryfikacja zależności, jakie zachodzą między różnymi jej poziomami, tak aby móc wskazać, w jakim stopniu poziomy te są współzależne.

Projekt badań skupia się na zjawiskach współpracy i konkurencji jako predyktorach efektywności sieci międzyorganizacyjnych. Popularność zagadnienia efektywności sieci powoduje, że coraz większą uwagę poświęca się czynnikom, od których zależy. Można jednak zauważyć, że mimo rosnącej liczby publikacji stan wiedzy w zakresie determinant efektywności sieci jest niewystarczający, zwłaszcza w aspekcie procesów, jakie zachodzą w sieciach. Zjawiskiem, które nie zostało dotychczas poddane analizie, jest konkurencja w sieciach publicznych, są one bowiem ze swej natury nastawione na współpracę. Ponadto, mimo że współpraca była przedmiotem prowadzonych badań empirycznych, wciąż wiemy niewiele na temat jej wpływu na efektywność sieci. Tym bardziej nieznanym jest wpływ poziomu godzenia sprzeczności między tymi zjawiskami na efektywność sieci.

Dotychczas przedstawione rozumowanie pozwala także na wyprowadzenie wniosku, że do zrozumienia sieci międzyorganizacyjnych, których elementami składowymi są zarówno organizacje i ich części, jak i zatrudnieni w nich pracownicy, przydatne jest przyjęcie podejścia wielopoziomowego. Pozwala ono na rozważanie danego zjawiska nie tylko na jednym poziomie analizy, lecz także na powiązanych ze sobą poziomach. Badania dotyczące wpływu działania sieci na poszczególne organizacje – bądź odwrotnie – są niezmiernie rzadkie. K.G. Provan, A. Fish i J. Sydow [2007] podają przykłady takich badań, dotyczą one jednak głównie sektora komercyjnego i nie zawsze odnoszą się do aspektu osiągniętych wyników. Poziom jednostki jest praktycznie całkowicie nieobecny w tego rodzaju badaniach.

Przedmiotem badania jest zarówno efektywność sieci, jak i orientacja na współpracę bądź konkurencję w ujęciu wielopoziomowym. Dodatkowo badaniu zostało poddane godzenie jednego z paradoksów, widocznego na poziomie sieci, organizacji oraz jednostki – współpracy i konkurencji – w aspekcie jego wpływu na poziom efektywności sieci. Złożone procesy nie mogą być wyjaśniane przy wykorzystaniu standardowych podejść, konieczna jest wielopoziomowa perspektywa, która oznacza łączenie różnych metod zbierania danych, analizę wielopoziomową i rozważanie paradoksów [Lewis, Kelemen, 2002]. Podmiotem badań w tej pracy jest publiczna sieć międzyorganizacyjna. Sieci międzyorganizacyjne przedstawiane są w ujęciu wielopoziomowym, przy czym efektywność rozpatrywana jest na poziomie społeczności, sieci i or-

ganizacji, a orientacja na współpracę i orientacja na konkurencję na poziomie indywidualnym, organizacji i sieci.

W pracy postawiono następujące cele teoriopoznawcze:

- 1) przegląd i systematyzacja literatury przedmiotu w kierunku identyfikacji kryteriów efektywności sieci;
- 2) konceptualizacja efektywności sieci w ujęciu wielopoziomowym;
- 3) przegląd i systematyzacja literatury przedmiotu w kierunku identyfikacji determinant efektywności sieci;
- 4) konceptualizacja pojęcia orientacji na współpracę i orientacji na konkurencję w ujęciu wielopoziomowym;
- 5) identyfikacja powiązań między orientacją na współpracę a orientacją na konkurencję w aspekcie godzenia sprzeczności;
- 6) opracowanie modelu opisującego zależności wewnątrz konstruktów efektywności, wewnątrz konstruktów orientacji na współpracę oraz orientacji na konkurencję oraz między badanymi konstruktami.

Sformułowano także następujące cele empiryczne:

- 7) ocena poziomu efektywności badanych partnerstw;
- 8) ocena stopnia godzenia sprzeczności w zakresie orientacji na konkurencję bądź orientacji na współpracę przez partnerstwa;
- 9) analiza zależności między poziomami konstruktów efektywności sieci;
- 10) analiza zależności między poziomami konstruktów orientacji na konkurencję oraz orientacji na współpracę;
- 11) analiza wpływu godzenia sprzeczności między orientacją na konkurencję bądź orientacją na współpracę na efektywność sieci.

4.2. Model badawczy i hipotezy badawcze

Model badawczy jest konsekwencją postawionych przed pracą celów i zawiera trzy główne konstrukty: efektywność sieci, orientację na konkurencję i orientację na współpracę.

Do chwili obecnej w literaturze przedmiotu nie dokonano konceptualizacji orientacji na współpracę bądź konkurencję w ujęciu wielopoziomowym. W proponowanym modelu badawczym zarówno orientacja na współpracę, jak i orientacja na konkurencję, uwzględniają trzy poziomy analizy: sieci, organizacji oraz jednostki. W prezentowanym modelu po stronie determinant skupiłam się na napięciu określanym jako współpraca–konkurencja na różnych poziomach analizy, co pozwoliło na stworzenie konstruktów nazywanych odpowiednio orientacją na współpracę i orientacją na konkurencję.

Paradoks współpracy i konkurencji jest jednym z paradoksów organizowania (czyli odnoszących się do procesów), jakie występują w organizacjach. Może

on występować na różnych poziomach analizy, zgodnie z założeniem, że napięcia (paradoksy) na jednym z poziomów mogą wywoływać napięcia na innych poziomach [Smith, Lewis, 2011], co jest także zgodne z założeniem badań wielopoziomowych. Wychodząc od paradoksu współpracy i konkurencji, jaki został zidentyfikowany w sieciach międzyorganizacyjnych na poziomie sieci, poszukiwałam odpowiedników tego paradoksu na pozostałych poziomach analizy. W rozdziale trzecim wykazałam, że współpraca i konkurencja to zjawiska występujące na poziomie indywidualnym, organizacji i sieci oraz że napięcie między współpracą a konkurencją jest widoczne na różnych poziomach analizy. W wyniku przeprowadzonego rozumowania dokonałam konceptualizacji obu konstruktów z uwzględnieniem ich wielopoziomowego charakteru oraz natury paradoksów.

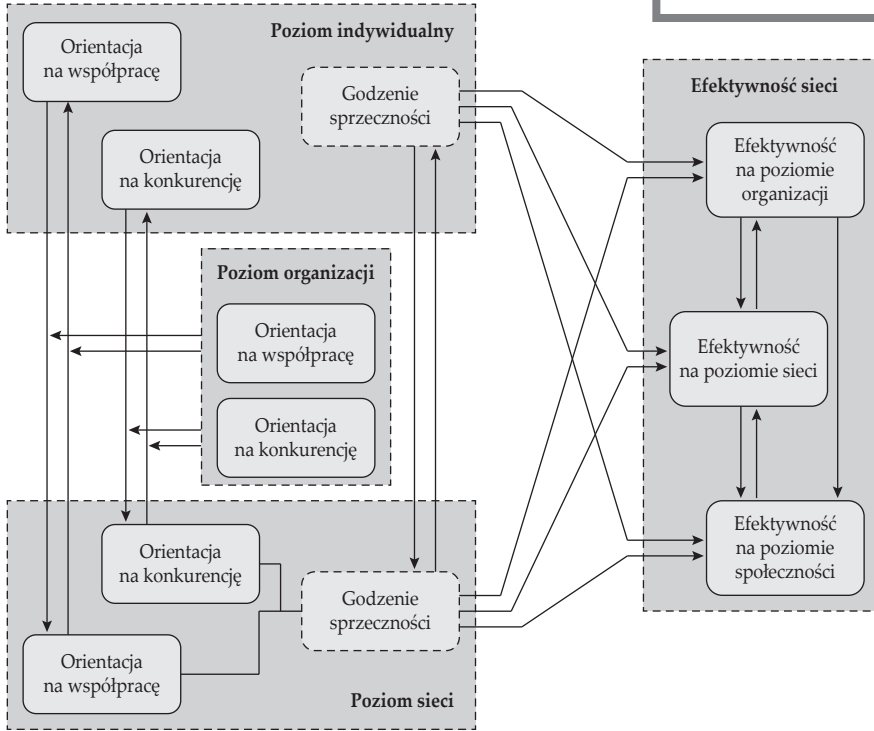
Na poziomie sieci proponuję odnieść się do strategii i widocznego na tym poziomie paradoksu współpracy i konkurencji, który jest manifestowany w postaci organizacji uwikłanej i osobnej, przy założeniu, że ten pierwszy rodzaj organizacji charakteryzuje orientacja na współpracę, a drugi na rywalizację [de Witt, Meyer, 2007]. Na poziomie organizacji wykorzystałam dwa wymiary kultury, zaproponowane przez K.S. Camerona i R.E. Quinna [2003], zawarte w przedstawionym przez nich modelu wartości konkurujących. Kultura rynku odpowiada orientacji na konkurencję, a klanu – na współpracę. Na poziomie indywidualnym odniosłam się do koncepcji perspektyw strategicznych [Meyer, 2007], które dotyczą percepcji zjawiska współpracy i konkurencji.

Zmienną zależną w modelu jest efektywność sieci, która – zgodnie z propozycją K.G. Provana i H.B. Milwarda [2001] – uwzględnia istnienie trzech poziomów: organizacji, sieci oraz społeczności, co zostało szczegółowo omówione w rozdziale drugim. Dodatkowo, przedmiotem zainteresowania są relacje zachodzące między poziomami analizy każdego z konstruktów. Przypuszcza się także, że relacje między zmiennymi niezależnymi a zmienną zależną mają charakter wielopoziomowy.

Badania przeprowadzono zgodnie z wytycznymi dla badań wielopoziomowych, w których występują wpływy między konstruktami na różnych poziomach analizy. Ich celem było rozpoznanie zarówno zależności, jakie zachodzą wewnątrz konstruktów, jak i zbadanie wpływu godzenia sprzeczności między orientacją na współpracę a orientacją na konkurencję na efektywność sieci. Hipotezy zostały wyprowadzone z literatury przedmiotu w rozdziale drugim i trzecim, toteż w tym miejscu nie przytaczam już niezbędnego w tym zakresie wyводу logicznego wraz z odwołaniem do dotychczasowego stanu wiedzy.

Elementy modelu oraz ogólne zależności między nimi zaprezentowano na rysunku 4.1. Ze względu na dużą złożoność modelu, rysunek ten ma jedynie charakter poglądowy. W dalszej części rozdziału dla poszczególnych grup hipotez zostały opracowane rysunki szczegółowe, pokazujące zależności między wybranymi elementami modelu.

Rysunek 4.1.
Model badawczy

Źródło: opracowanie własne.

Pierwsza grupa hipotez dotyczy relacji między poziomami efektywności, co zostało zaprezentowane graficznie na rysunku 4.2.

H_{1a}: Istnieje pozytywny wpływ efektywności sieci na poziomie organizacji na efektywność sieci na poziomie sieci.

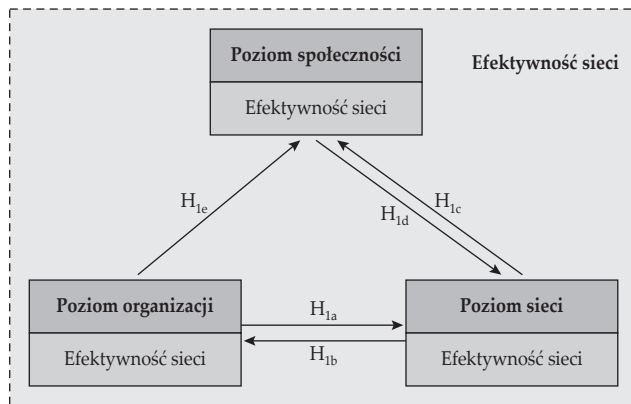
H_{1b}: Istnieje pozytywny wpływ efektywności sieci na poziomie sieci na efektywność sieci na poziomie organizacji.

H_{1c}: Istnieje pozytywny wpływ efektywności sieci na poziomie sieci na efektywność sieci na poziomie społeczności.

H_{1d}: Istnieje pozytywny wpływ efektywności sieci na poziomie społeczności na efektywność sieci na poziomie sieci.

H_{1e}: Istnieje pozytywny wpływ efektywności sieci na poziomie organizacji na efektywność sieci na poziomie społeczności.

Rysunek 4.2.

Model badawczy
– efektywność sieci

Źródło: opracowanie własne.

Druga grupa hipotez skupia się na relacjach wewnątrz konstruktyw orientacji na konkurencję i orientacji na współpracę (rys. 4.3 i 4.4).

H_{2a} : Istnieje pozytywny wpływ orientacji na konkurencję na poziomie indywidualnym na orientację na konkurencję na poziomie sieci.

H_{2b} : Istnieje pozytywny wpływ orientacji na konkurencję na poziomie sieci na orientację na konkurencję na poziomie indywidualnym.

H_{2c} : Orientacja na konkurencję na poziomie organizacji moderuje wpływ orientacji na konkurencję na poziomie indywidualnym na orientację na konkurencję na poziomie sieci.

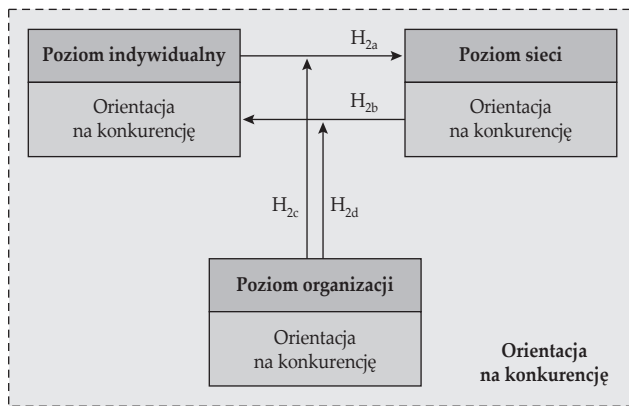
H_{2d} : Orientacja na konkurencję na poziomie organizacji moderuje wpływ orientacji na konkurencję na poziomie sieci na orientację na konkurencję na poziomie indywidualnym.

H_{2e} : Istnieje pozytywny wpływ orientacji na współpracę na poziomie indywidualnym na orientację na współpracę na poziomie sieci.

H_{2f} : Istnieje pozytywny wpływ orientacji na współpracę na poziomie sieci na orientację na współpracę na poziomie indywidualnym.

H_{2g} : Orientacja na współpracę na poziomie organizacji moderuje wpływ orientacji na współpracę na poziomie indywidualnym na orientację na współpracę na poziomie sieci.

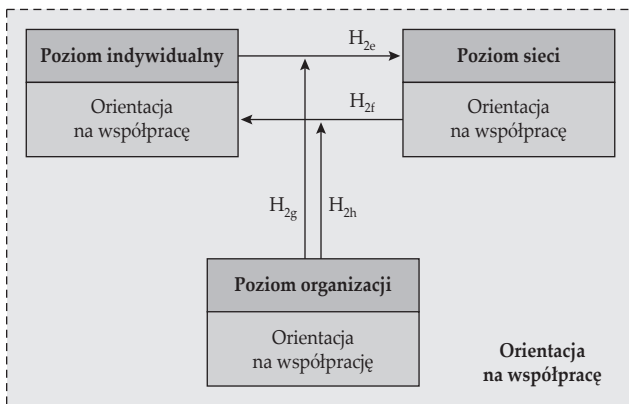
H_{2h} : Orientacja na współpracę na poziomie organizacji moderuje wpływ orientacji na współpracę na poziomie sieci na orientację na współpracę na poziomie indywidualnym.

Rysunek 4.3.

Model badawczy
– orientacja
na konkurencję

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 4.4.

Model badawczy
– orientacja
na współpracę

Źródło: opracowanie własne.

Postawiono także dwie hipotezy dotyczące poziomów godzenia sprzeczności w zakresie orientacji na współpracę i orientacji na konkurencję (rys. 4.5).

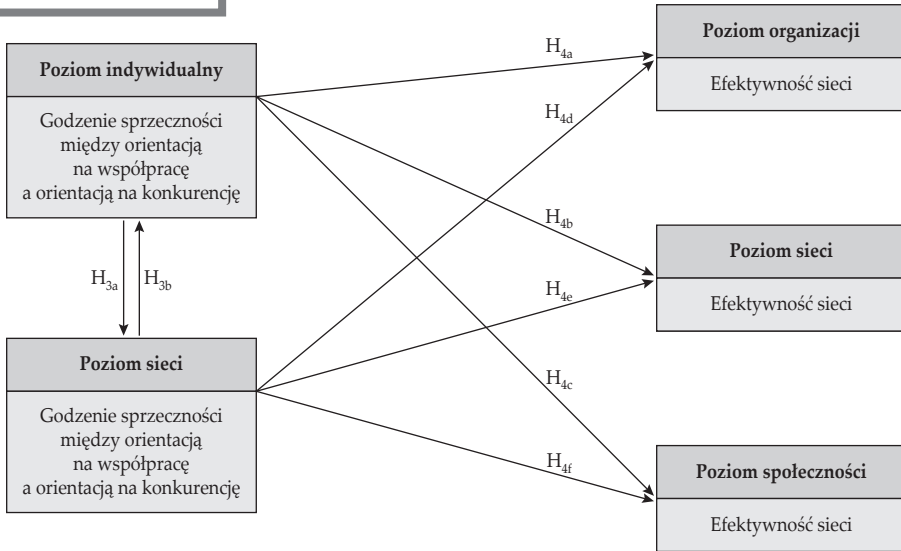
H_{3a}: Istnieje pozytywny wpływ godzenia sprzeczności między orientacją na konkurencję a orientacją na współpracę na poziomie indywidualnym na godzenie sprzeczności między orientacją na konkurencję a orientacją na współpracę na poziomie sieci.

H_{3b}: Istnieje pozytywny wpływ godzenia sprzeczności między orientacją na konkurencję a orientacją na współpracę na poziomie indywidualnym na godze-

nie sprzeczności między orientacją na konkurencję a orientacją na współpracę na poziomie sieci.

Rysunek 4.5.

Model badawczy
– relacje między
godzeniem sprzeczności
a efektywnością sieci

Źródło: opracowanie własne.

Ostatnia grupa hipotez odnosi się do wpływu godzenia sprzeczności w zakresie orientacji na współpracę i orientacji na konkurencję na efektywność sieci (rys. 4.5).

H_{4a} : Istnieje pozytywny wpływ godzenia sprzeczności między orientacją na konkurencję a orientacją na współpracę na poziomie indywidualnym na efektywność sieci na poziomie organizacji.

H_{4b} : Istnieje pozytywny wpływ godzenia sprzeczności między orientacją na konkurencję a orientacją na współpracę na poziomie indywidualnym na efektywność sieci na poziomie sieci.

H_{4c} : Istnieje pozytywny wpływ godzenia sprzeczności między orientacją na konkurencję a orientacją na współpracę na poziomie indywidualnym na efektywność sieci na poziomie społeczności.

H_{4d} : Istnieje pozytywny wpływ godzenia sprzeczności między orientacją na konkurencję a orientacją na współpracę na poziomie sieci na efektywność sieci na poziomie organizacji.

H_{4e} : Istnieje pozytywny wpływ godzenia sprzeczności między orientacją na konkurencję a orientacją na współpracę na poziomie sieci na efektywność sieci na poziomie sieci.

H_{4f} : Istnieje pozytywny wpływ godzenia sprzeczności między orientacją na konkurencję a orientacją na współpracę na poziomie sieci na efektywność sieci na poziomie społeczności.

4.3. Procedura badawcza

Badania zostały przeprowadzone w latach 2011–2013 w związku z realizacją projektu pt. *Koncepcja efektywności sieci w zarządzaniu publicznym. Studium na przykładzie partnerstw lokalnych*, finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki (Nr proj. N N115 426040). Miały one charakter zarówno ilościowy, jak i jakościowy. Po pierwsze, aby dogłębnie zrozumieć specyfikę badanych partnerstw i ukierunkować projekt badań ilościowych, przeprowadziłam wywiady z wybranymi liderami i partnerami. Łącznie zebrałam informacje od 11 respondentów z 4 partnerstw działających w województwach: śląskim, małopolskim, dolnośląskim i mazowieckim. Stanowiły one uzupełnienie wiedzy na temat badanych zjawisk i pozwoliły na zobrazowanie praktyki działania partnerstw. Pytania dotyczyły postrzeganych wyników działania, a także czynników, które mają wpływ na osiąganе wyniki. Pozwoliło to na podjęcie działań zmierzających do zapełnienia luki teoretycznej, która ma związek z praktyką działania. Budowanie teorii powinno bowiem być napędzane przez chęć rozwiązania problemów, jakie występują w organizacjach, inaczej rozwój teorii nie ma wymiaru użytecznego [Corley, Gioia, 2011]. Po drugie, przeprowadziłam badania ilościowe z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety. Dane zostały zebrane przez ankietę Instytutu Współpracy i Partnerstwa Lokalnego w Katowicach. Wybór tego podmiotu był podyktowany nie tylko jego doświadczeniem w zakresie realizacji projektów badawczych, lecz także znajomością specyfiki partnerstw lokalnych. W związku z tym, że badania obejmowały zasięgiem terytorialnym całą Polskę (dokładny sposób doboru próby znajduje się w podrozdz. 4.4), zdecydowałam się na przeprowadzenie wywiadów za pomocą zmodyfikowanej techniki CATI (*Computer Assisted Telephone Interviewing* – CATI). Modyfikacja polegała na tym, że respondenci otrzymywali drogą elektroniczną bezpośredni dostęp do ankiety, tak więc mieli możliwość zapoznania się z ankietą i widzieli pytania i odpowiedzi przez cały czas wypełniania ankiety. W razie zaistnienia potrzeby zespół ankietę udzielał niezbędnych wyjaśnień. Zaletą przeprowadzonych badań był relatywnie krótki czas ich realizacji oraz stosunkowo niskie koszty, przy zachowaniu wysokiej jakości procesu gromadzenia danych. Ponadto, ponieważ odpowiedzi były wprowadzane od razu do systemu, możliwy

był podgląd otrzymanych odpowiedzi i wykonywanie wstępnych analiz jeszcze przed ukończeniem gromadzenia wszystkich wywiadów. Kształt narzędzia badawczego został szczegółowo opisany w podrozdziale 4.5.

Najważniejszym aspektem przeprowadzonych badań było uchwycenie wpływu godzenia sprzeczności między orientacją na współpracę a orientacją na konkurencję na efektywność sieci międzyorganizacyjnych. Wypracowany model badawczy podkreśla wielopoziomową naturę obydwu zjawisk, stanowiąc próbę dążenia do holistycznego ich ujęcia, co jest właściwe zarówno dla paradygmatu sieci, jak i podejścia dialektycznego, a co staje się możliwe przy wykorzystaniu badań wielopoziomowych. Zastosowana procedura badawcza objęła opracowanie koncepcji modelowej oraz narzędzia badawczego, przeprowadzenie badań ankietowych oraz analizę empiryczną zebranych danych z wykorzystaniem zasad właściwych dla badań wielopoziomowych.

Badania wielopoziomowe nie są grupą homogeniczną. Mogą być zrealizowane przy wykorzystaniu różnych modeli: modeli międzypoziomowych (*cross-level*) oraz homologicznych modeli wielopoziomowych (rys. 4.6). Poniżej zostanie przedstawiona charakterystyka poszczególnych modeli, opracowana na podstawie typologii przedstawionych w pracach K.J. Klein i S.W.J. Kozłowskiego [2000] oraz D.M. Rousseau [1985].

Modele międzypoziomowe opisują związek między zmiennymi na różnych poziomach analizy. Najczęściej spotykamy się z przedstawionymi niżej rodzajami modeli międzypoziomowych.

1. Międzypoziomowy model bezpośredniego wpływu postuluje, że zmienna wyjaśniająca na jednym poziomie analizy wpływa na zmienną wynikową na innym – zwykle niższym – poziomie analizy, choć nie jest to wymóg tego typu modeli. Często w badaniach zakłada się po prostu, że kontekst wywiera wpływ na zjawisko w nim osadzone, a nie odwrotnie. Możliwe jest jednak, że zjawisko będzie wywierało silniejszy wpływ na kontekst, w jakim występuje. Wariantami tych modeli są modele mieszanych determinant i mieszanych efektów.

2. Międzypoziomowe modele moderacyjne zakładają, że zmienne na dwóch różnych poziomach analizy (np. jedna zmienna poziomu grupowego i jedna zmienna poziomu indywidualnego) wchodzi w interakcję, pozwalając na przewidywanie wyników na niższym poziomie analizy (np. wynikowy wskaźnik poziomu indywidualnego). Moderator nie musi znajdować się na tym samym poziomie, co relacja, na którą wpływa. Przykładowo, zmienna z poziomu indywidualnego może moderować wpływ zmiennej z poziomu zespołowego na wynik na poziomie indywidualnym. Tak samo, zmienna poziomu zespołowego może moderować wpływ zmiennej poziomu indywidualnego na wynik na poziomie indywidualnym. Pod względem matematycznym oba te modele międzypoziomowe są równoważne.

3. Międzypoziomowy model sadzawki opisuje wpływ pozycji wewnątrz zespołu indywidualnego jego członka na wyniki na poziomie indywidualnym. Określenie „sadzawka” oddaje efekt porównania czy też rankingu. Model sa-